

JONATHAN WOLFF: SÚČASNÁ SOCIÁLNA A POLITICKÁ FILOZOFIA V BRITÁNII: SOCIALIZMUS, LIBERALIZMUS, PARTIKULARITA, GLOBALIZÁCIA

WOLFF, J.: Social and Political Philosophy in Britain Today: Socialism, Liberalism, Particularity, Globalization.

FILOZOFIA 49, No 4, p. 195.

The aim of the paper is to give an account of socialist and liberal strands in British social and political philosophy today against the background of the problems of particularity and globalization. Special attention is paid to the work of G. A. Cohen and of I. Gray.

Jonathan Wolff prednáša filozofiu na University College v Londýne. V roku 1991 vydal monografiu Robert Nozick (Cambridge, Polity Press, 1991). V súčasnosti pripravuje pre Oxford University Press prácu Searching For Justice (Hľadanie spravodlivosti).

1. Úvod. Príspevky v tomto čísle časopisu predstavujú mnohé z toho, čo je v súčasnej britskej sociálnej a politickej filozofii pozoruhodné. Sú tu všetky oblasti života vrátane konzervativizmu, egalitarizmu, ekonomického a politického liberalizmu, demokracie, spravodlivosti, slobody, racionálneho rozvažovania, globalizácie a morálnych konfliktov. Mnohé z príspevkov predstavujú vrchol ľadovca poukazujúceho na množstvo skrytých záujmov, z ktorých čerpá. Každý autor vlastne poskytuje charakteristickú vzorku vlastného výskumného programu.

Mojím cieľom v tomto príspevku je podať prehľad o niektorých (ale len o niektorých, lebo nemôžem byť príliš obšírny) z ďalších dôležitých prúdov súčasnej britskej sociálnej a politickej filozofie. Budem pritom do istej miery čerpať z dvoch navzájom protikladných tém súčasnej politickej skúsenosti, ako ich tu zdôrazňuje rad autorov, a ukážem, ako ovplyvňujú (alebo by mali ovplyvňovať) isté významnejšie politické ideológie.

Prvou z týchto tém je partikularita. Jeden z najvýraznejších trendov vo svetovej politike je stále väčšie uznávanie faktorov etnicity, nacionality a lokality. No zatiaľ čo oživenie a rozkvet konkrétnych kultúr má často nepochybne svoju hodnotu, najhoršie výstrelky utvrdzovania etnickej identity sú príliš zjavné, než aby ich bolo treba pripomínať. (Odlišným spôsobom kladú otázky partikularity vo svojich článkoch O'Neillová a Scruton.)

Druhou témou je globalizácia, najmä vytváranie medzinárodnej ekonomiky. Rastúce spoliehanie sa na zámorský obchod a financie znamená, že žiadne národné

hospodárstvo sa nemôže považovať za izolované od ostatného sveta. (O globalizácii uvažujú vo svojich príspevkoch Held a Williams.)

Ako si už všimli viacerí teoretici, duálne trendy partikularity a globalizácie spochybňujú odôvodnenosť národného štátu: pre niektoré účely je príliš široký, pre iné príliš úzky. Mojou úlohou je však skúmať niečo iné: súčasný vývoj v teóriách socializmu a liberalizmu vo svetle rastúceho uznávania dôležitosti partikularity a globalizácie.

2. Socializmus. Pre anglickú jazykovú oblasť bola poslednou najrozpracovanejšou prezentáciou socialistickej platformy každého druhu obhajoba Marxovej teórie dejín G. A. Cohena [4]. Toto presné a jasné zhrnutie tradičného technického deterministického marxizmu, opierajúce sa o to najlepšie z analytickej filozofie, podstatne zmenilo akademické skúmanie marxizmu. Mnohí vedci cítili, že sa tu marxistická teória prezentuje po prvý raz dostatočne presne, aby sa dala dostatočne seriózne posúdiť, pokiaľ ide o jej pravdivosť alebo nepravdivosť. Stanovisko, ktoré zastával Cohen, tak upútalo mimoriadnu kritickú pozornosť v medzinárodnom kontexte, ktorá sa sústredila na Cohenovu interpretáciu Marxa, ako aj na skľbenosť a preukázateľnosť jeho stanoviska (pozri [1], [3], [18]).

Cohenov názor sa zoči-voči dôkladnej filozofickej kritike už zmenil. Stále tvrdí, že Marxovu teóriu pochopil správne, má však pochyby, či je správna Marxova teória. Cohenovo stanovisko je v tomto ohľade komplikované. V dôležitej štúdii *Opätovné zamyslenie sa nad historickým materializmom* naznačuje, že teória nie je nesprávna, že si však nie je istý, čo by platilo ako dôkaz jej pravdivosti ([5], kap. 8). Na druhej strane namieta, že keď sa Marx zameral na produktívnu povahu človeka, nevyšmol si druhý, rovnako dôležitý alebo ešte dôležitejší aspekt: potrebu zabezpečiť zreteľné vymedzenie ľudskej identity, čo Cohen nazýva potrebou „sebadefinovania“. Veľmi často sa jednotlivci sebadefinujú cez stotožnenie sa s určitou kultúrnou, národnou alebo náboženskou tradíciou.

Existencia tejto stránky ľudskej povahy umožňuje, že sa veľká časť sociálneho života vyvíja autonómne v tom zmysle, že jej charakter neurčujú materiálne alebo ekonomické faktory. Inými slovami, môžeme si položiť otázku, prečo by produktívna povaha ľudských bytostí mala byť kauzálne nadradená ich potrebe sebadefinovania. Technický deterministický obraz môže potom vypovedať v najlepšom prípade o čiastkovom príbehu z histórie: môže ísť len o teóriu ekonomických dejín, a možno ani to nie ([5], kap. 8, 9).

Hegelovská predstava, že ľudské bytosti majú potrebu sebadefinovania a že ich táto potreba spája s rozličnými zvláštnymi miestnymi tradíciami, nadobudla najprepracovanejší výraz v teóriách komunitarizmu, ktoré rozpracúval rad teoretikov v spojitosti s kritikou liberalizmu ([20], [19], [13]). Tejto problematiky sa dotkneme v ďalšej časti, dovoľuje nám však sformulovať Cohenovu námietku voči Marxovej teórii dejín iným spôsobom: táto teória si nevíšima, že identita každého jednotlivca je čiastočne zviazaná alebo vytváraná spoločnosťou, ktorého je tento jednotlivec časťou.

Niektorým sa bude zdať divné, že z toho obviňujeme práve Marxa, lebo práve jemu vďačíme za postreh, že ľudí aspoň čiastočne určuje ich historické a triedne postavenie. Pre Marxa však prirodzené spoločenstvo existuje až v porevolučnej spoločnosti a napokon spoločenstvo nepredstavuje nič menšie ako celé ľudstvo. Cohen má určite pravdu, že otázky lokalizovanejšieho spoločenstva (národnosť, etnicita, náboženstvo, rod) hrajú v raných obdobiach histórie určitú úlohu, a práve to Marxova teória prehliada. Partikularita ako dôsledok sebadefinovania je nevyhnutný fakt a každá teória dejín jej musí venovať náležitú pozornosť. Ako uvidíme neskôr, jej rola v teórii politickej spravodlivosti je protirečivejšia.

Aké sú však teraz vyhliadky socializmu najmä zoči-voči nevydarenému „pokusu“ s plánovaným hospodárstvom? Cohen dost' nepresvedčivo odporúča, aby sa socialisti usilovali o čosi ako trhový socializmus, ako ho popísal Nove [16] alebo Miller [14], nie preto, že predstavuje optimálny ideál spravodlivosti, ale preto, že predstavuje to najlepšie, v čo možno teraz realisticky dúfať, čosi oveľa rovnoprávnejšie ako ktorýkoľvek z jeho možných konkurentov [6].

Podnecovanie k trhovému socializmu začína tvrdou lekciou, že z hľadiska ekonomickej efektívnosti sa bez trhu nedá zaobišť. (Niektoré dôvody v prospech tejto tézy uvádza vo svojom príspevku z tejto knihy N. Barry.) Možnosť čistého plánovania v makroekonomike je ilúziou. Je však celkom možné, že uprednostňovanie trhu neznamená podporu kapitalistických inštitúcií. Napríklad David Miller argumentuje, že štruktúry možno vybudovať tak, že trh bude zabezpečovať distribúciu tovaru prijateľnú z hľadiska socializmu, pokiaľ bude ochraňovať nezávislosť indivídua a súčasne obmedzovať ekonomickú úlohu štátu ([14], pozri aj [12]).

Z ortodoxného marxistického stanoviska sa zdá byť takáto kombinácia názorov výnimočná. Marxovo nepriateľstvo voči trhu nebolo vyvolané jeho neefektívnosťou alebo nespravodlivosťou: jeho hlbšia kritika znamenala, že trh je ľudským výtvorom, ktorý kontroluje, ovláda a utláča jednotlivcov. Sen plánovaného hospodárstva je priáním, aby ľudia kontrolovali svoj vlastný osud. Emancipácia teda vyžaduje neprítomnosť trhu [21]. Miller pochybuje, či je to zmysluplný alebo za všetkých okolností dosiahnuteľný cieľ [15]. V každom prípade trhový socializmus ťažko možno naprieť jeho iným prednosťami považovať za pôvodného dediča marxistického socializmu.

Naprieť tomu sa naozaj oplatí trhový socializmus skúmať. Jeho kľúčová ekonomická predstava je radikálnejšia než ten druh sociálneho kapitalizmu, o ktorom v spomenutej knihe diskutuje N. Barry. Ide o to, že všetky podniky treba považovať za robotnícke družstvá, ktoré si požičiavajú (na leasing) kapitál z nejakej inej ustanovizne. Všetci členovia vstupujú do rozhodovacieho procesu v rámci kooperatívu a majú podiel na zisku (hoci nie nevyhnutne rovnaký). Tak sú všetci partnermi a neexistujú námezdní zamestnanci ([14], [15]).

Skutočná otázka súvisiaca s trhovým socializmom je starou otázkou. Naozaj možno zachovať výhody efektívnosti trhu, ak neexistuje plne rozvinutý kapitalizmus? Uznáva sa, že trh funguje účinne iba vtedy, keď jeho účastníci určitým spôsobom reagujú na trhové signály (napríklad ak stúpajú ceny, čo signalizuje nedostatok, účastníci by ideálne mali reagovať zvyšovaním zásob). Ekonomickí liberáli tvrdia, že

účastníci budú motivovaní reagovať efektívne iba vtedy, ak majú stimuly maximalizujúce zisky. Zázrak trhu, tvrdia takíto autori, spočíva v tom, že za určitých okolností premení „súkromné neresti“ na „verejné cnosti“. Trhoví socialisti musia byť ukázať, ako zachovať trhové stimuly bez toho, aby opätovne zavádzali typy nerovností spájaných s kapitalizmom, alebo musia ukázať, ako dokáže nejaký iný mechanizmus vyvolávať správne reakcie na trhové signály.

Sem napríklad patria aj dva z viacerých všeobecne známych problémov robotníckych družstiev. Po prvé, očakávali by sme, že robotnícke družstvá uprednostnia pomerne krátkodobé hľadisko pred viazaním zdrojov do dlhodobých investícií. Je to preto, že súčasní členovia, najmä starší, ktorí môžu byť vo vplyvných funkciách, nebudú mať z dlhodobého hľadiska žiadny prospech, akonáhle odídu z družstva na dôchodok. Po druhé, družstvá sa budú snažiť maximálne zvyšovať skôr priemerné zisky – zisky na robotníka – než celkové zisky, a tak nebudú ochotné získavať nových členov, aby rozširovali svoju činnosť. Je to preto, lebo všetci robotníci majú podiel na zisku a terajší robotníci budú po získaní nových členov sklamaní poklesom svojich podielov. Pre kapitalistu je to však bezpredmetné a jeho hlavným záujmom je celkový zisk. Kapitalisti budú teda mať sklon rozširovať činnosti, ak to povedie k zvýšeným ziskom, družstvá však tento stimul nemajú. Oba spomínané problémy môžu viesť k výraznej neefektívnosti.

Prvý z nedostatkov sa zvyčajne napráva tak, že sa členom družstva poskytne predajný podiel v organizácii, a tým aj záujem na jej vzdialenej budúcnosti. Druhý nedostatok možno odstrániť tak, že sa družstvám povolí získavať (a dočasne prepúšťať) námezdných zamestnancov. Tieto opatrenia nás však privedú na hranicu kapitalizmu a tak sa zdá, že potvrdzujú myšlienku, že ak má trh účinne fungovať, vytvorí kapitalistické ekonomické vzťahy.

Miller však zastáva názor, že sa klzkému svahu kapitalizmu možno vo všeobecnosti vyhnúť. K riešeniam, ktoré predkladá, zaraďuje myšlienku, že niektorým nedostatkom efektívnosti sa možno vyhnúť, ak budú investičné organizácie na požíčanie kapitálu fungovať s dostatočnou pružnosťou, fantáziou a citlivosťou (hoci v niektorých prípadoch bude treba do hospodárstva naočkovať iné typy ekonomických štruktúr). Aj keď to môže v teórii fungovať (nemôžem tu skúmať podrobnosti), oponenti trhového socializmu budú žiadať opis stimulačnej štruktúry manažérov investičnej organizácie, ktorá ich prinúti správať sa takto osvietene.

Miller navrhuje zriadiť konkurenčné inštitúcie. To vyvoláva ďalšie otázky. Odiaľ si nové organizácie zabezpečia štartovací kapitál? Ako môžeme zaistiť, aby stimulačná štruktúra vedúcich konkurenčných inštitúcií zodpovedala verejným záujmom? Budeme potrebovať centralizovanú inštitúciu, aby dozerala na jednotlivé investičné inštitúcie? Ako sa bude správať?

Inými slovami, trhový socializmus, ako ho opisuje Miller, by sa asi ťažko vyhol niektorým problémom štátneho socializmu, v ktorom stimulačné štruktúry často podnecujú byrokratov, aby konali spôsobom, ktorý protirečí verejným záujmom. No možno, že štátni úradníci budú napriek tomu konať v súlade s verejným záujmom, lebo ich osobný záujem azda neprekona ich zmysel pre povinnosť. Napriek tomu

však jeden vážny problém potenciálne existuje. Nakoniec, jeden zo štandardných argumentov v prospech trhu je, že minimalizuje spoliehanie sa na dobrú vôľu účastníka a nahrádza ju zdanlivo oveľa spoľahlivejšou predstavou vzájomnej výhodnosti dosahovanej nezávislým úsilím o zisk.

Mohli by sme však povedať, že aj keď je trhový socializmus podľa tých či oných kritérií menej efektívnejší ako kapitalizmus, nemusí to ešte spečatiť jeho osud. Napokon, rozhodujúce je, či z dlhodobého hľadiska dokáže prežiť sám, nie na základe nejakého abstraktného porovnávania s iným možným systémom. Táto odpoveď však prehliada globalizáciu. Dokázalo by trhové socialistické hospodárstvo prežiť vo svetovej kapitalistickej ekonomike? Vec je diskutabilná. Dokáže družstvo prežiť konkurenciu zahraničných kapitalistov, ktorí vykorisťujú jeho robotníkov a vnucujú im odcudzujúce pracovné podmienky? Niekedy sa stretávame s myšlienkou, že by robotnícke družstvá mali byť efektívnejšie než kapitalistické podniky, lebo v nich bude menej kanálov na odčerpávanie príjmov (nijakí akcionári zvonku, ktorých treba uspokojiť) a vyššia morálka robotníkov v družstve umožní vyššiu produktivitu. To je však iba jedna stránka veci a ako dôležitejšie sa môžu ukázať iné faktory. Robotnícka demokracia odvádza robotníkov od výroby a navyše je veľmi otáznne, či podmienky, ktoré si vytvoria sami robotníci, budú produktívnejšie než tie, ktoré svojim robotníkom ponúkajú kapitalisti (ak by to tak bolo, kapitalisti by jednoducho prijali pracovné metódy používané v družstvách). Pre tieto a ďalšie dôvody sa zdá byť neisté, či by družstvá dokázali prežiť vo svetovej konkurencii. Tento argument, samozrejme, predpokladá, že na svete sú stále nejaké krajiny s kapitalistickým hospodárstvom. Pochybovať o tomto predpoklade je však extrémne utopické.

Mala by sa zraniteľnosť voči svetovému obchodu naprávať protekcionizmom, tým že uvalíme na importovaný tovar ochranné tarify? Robotníci sú však tiež konzumenti a cenou za ochranu je všeobecne nižšia životná úroveň. Je celkom možné, že sa vo svetovom hospodárstve nedokáže udržať žiadna socialistická trhová ekonomika bez toho, aby robila priemerných občanov v materiálnom zmysle chudobnejšími, než by boli v kapitalizme. (Howard Williams vo svojej štúdii v tomto čísle sa venuje úvahám proti protekcionizmu trochu podrobnejšie.)

Prikláňam sa k názoru, že trhový socializmus je oveľa menej atraktívny ideál, než sa pôvodne zdalo. Jeho počiatočná príťažlivosť pre socialistov spočívala v tvrdení, že predstavuje eticky najželateľnejšiu uskutočniteľnú organizáciu hospodárstva. Táto organizácia by však nevyhnutne viedla k ospravedliteľným nerovnostiam v príjmoch, lebo niektorým družstvám sa darí lepšie než iným a niektorí ľudia majú zo svojich prirodzených schopností väčší prospech; má však k socialistickej rovnosti bližšie než akýkoľvek iný známy model. Zdá sa teda, že trhový socializmus musí prekonať dilemu: buď sa zrúti do kapitalizmu, alebo bude závislý od centrálnej byrokratickej investičnej inštitúcie (či dozornej inštitúcie), ktorá vyžaduje u ľudí nepravdepodobný stupeň múdrosti a predvídavosti. Cenou za takúto závislosť nie je vnútorný kolaps, ale neschopnosť konkurovať na svetovej scéne. Zdá sa teda, že trhový socializmus, ako sme tu naznačili, nie je ani celkom uskutočniteľný, ani celkom želateľný. Ďalšie modifikácie teórie ju nepochybne v rozličných ohľadoch vy-

lepšia a zmeny v tomto smere sa dychtivo očakávajú. Nateraz ale ostáva budúcnosť socialistickej ekonomiky nejasná.

Liberalizmus. Liberalizmus sa najčastejšie charakterizuje pomocou pojmov tolerancie a neutrality. Liberálny štát je taký, v ktorom si štát zachováva voči konkurujúcim koncepciám dobrého života neutrálnosť a toleruje pritom širokú rozmanitosť ideí dobra. Liberálny štát neponúka nijaké výsady a nediskriminuje na základe náboženstva, rasy ani pohlavia. Ako to formuloval John Stuart Mill, štát nesmie zasahovať do slobody žiadneho jednotlivca; môže tak urobiť len vtedy, ak taký jednotlivec hrozí škodou iným alebo ju spôsobí. Už vyše sto rokov dobre vieme, že pri úplne dôslednom vymedzení liberálnej politickej teórie existujú vážne problémy. Proti Millovi sa napríklad často namieta, že myšlienka „škodiť iným“ je neurčitá a že ju Mill a ostatní liberáli používajú v rozličných prípadoch nedôsledne. Nie vždy je jasné, aké by bolo liberálne stanovisko v určitých sporných otázkach – napríklad v otázke existencie a rozširovania tvrdej pornografie –, a ešte menej je jasné, ako sformulovať princíp, ktorý by zároveň legalizoval všetky a zároveň iba liberálne prístupy. Napriek tomu len málo britských teoretikov by sa postavilo do opozície voči liberalizmu [2]. (Zaujímavým prípadom je Roger Scruton, ktorý sa vo svojej štúdii označuje za anti-socialistu, ale len za ne-liberálneho a na viacerých miestach vyjadruje svoje všeobecné sympatie k liberalizmu.) O liberálnej morálke sa v Británii na základnej úrovni občas diskutovalo ([7], [11]), ale veľká väčšina britských teoretikov spravidla považovala istú formu liberalizmu za samozrejmosť, bez dlhého dokazovania a radšej venovala pozornosť otázkam distribúcie.

Napriek tomu sa teraz na liberalizmus útočí. Očividným zraniteľným bodom sú jeho základy. Aké sú teda nakoniec oné filozofické argumenty v prospech liberalizmu? Túto otázku položili komunitaristi Sandel, Taylor a MacIntyre, podrobne, ale odlišne ju rozobral John Gray [10], ktorý bol predtým známy ako zapálený zástanca liberalizmu ([8], [9]). Hoci niektorí britskí teoretici (najznámejší je Raz [17]) prijali iné, v porovnaní s Millovou komplexnejšie formy liberalizmu, sústredím sa tu na Grayovu kritiku liberálnych argumentov v prospech liberalizmu.

Gray sa nazdáva, že vo všeobecnosti sa používajú tri typy argumentovania na obranu liberalizmu: argumentovanie nevedomosťou, dohodou a prospieváním. Podľa Graya nie je žiadne z nich úspešné.

Argumentovanie nevedomosťou sa vyskytuje v dvoch hlavných variantoch: po prvé, buď neexistuje morálna pravda, alebo, po druhé, morálna (a vedecká) pravda sa objaví len v liberálnej spoločnosti. Podľa Graya nevedie od prvej myšlienky k liberalizmu ani k inej významnej doktríne žiadna cesta; a na podporu druhej, ako naznačuje, neexistuje žiadny dôkaz. Liberalizmus by mal vlastne ešte väčšie problémy, keby bola pravdivá druhá, lebo by ospravedlňovala neliberálne postupy, ak by sme už poznali morálnu pravdu.

Tvrdenie, že racionálni aktéri by sa rozhodli vytvoriť liberálnu spoločnosť, predstavuje argumentovanie dohodou. Gray namieta, že ak sa má dosiahnuť všeobecná dohoda o čomkoľvek, racionalita musí byť modelovaná veľmi nepresvedčivým spô-

sobom. Inými slovami, existuje veľa spôsobov, ako byť racionálnym, a niektoré z nich by viedli k uprednostňovaniu neliberálnej spoločnosti. Naša partikularita vylučuje akýkoľvek jediný model racionality, vrátane modelu potrebného na podopretie liberálneho projektu. Gray tak tvrdí, že „metóda zmluvy typicky povedie k typicky liberálnym výsledkom len v kontexte, ktorý už predpokladá liberálnu prax“ ([10], 254).

Argumentovanie prospieváním tvrdí, že ľudia môžu viesť prospešný život len v liberálnej spoločnosti. Gray odpovedá, že prospievanie môže mať mnohé odlišné formy a obsah hodnotného života môže ovplyvniť náhoda, voľba i kultúrne tradície, ktoré dedíme ([10], 257).

Posledný argument sa zdá byť najslabším. Zdá sa, že fakt, že u ľudí existuje mnoho odlišných druhov autentického prospievania, je tým najpohodlnejším argumentom, aký môže figurovať ako premisa skôr v argumentácii v prospech liberalizmu než *proti* nemu. Gray namietá, že v liberálnej spoločnosti nie sú možné všetky formy prospievania. To môže byť pravda. Sadistické koncepcie dobra alebo koncepcie vyžadujúce spoluprácu iných, ktorí to nechcú, budú vylúčené – prvé v princípe, druhé v praxi. Aj tak je však v liberálnej spoločnosti nepochybne možná väčšia rozmanitosť než v akejkolvek inej. Za tohto predpokladu môžeme oživiť argumentovanie dohodou. Racionálne individua sa nerozhodnú pre liberálnu spoločnosť preto, že medzi racionalitou a liberalizmom existuje nejaká prísna deduktívna spojitosť, ale preto, že ako racionálna bytosť môžem predpokladať, že moja koncepcia dobra má väčšiu šancu byť tolerovaná v liberálnej spoločnosti než v ktorejkoľvek inej forme spoločnosti, ak vôbec bude tolerovaná.

Gray zastáva stanovisko odmietajúce všetky prístupy, ktoré predpokladajú, že „liberálni teoretici sa pokúsili povýšiť miestnu prax liberálnej spoločnosti s celou jej históriou a jednotlivými prípadmi na univerzálnu doktrínu“ ([10], 261). Pre Graya nie je potom existujúci liberalizmus filozofickým, ale historickým výdobytkom. Má zrejme na mysli, že nijaký súbor filozofických argumentov nie je dostatočným zdôvodnením liberalizmu. Jeho existencia má náhodné príčiny, teda žiadny abstraktný, univerzálny racionálny základ. Zdá sa, že Gray nechápe existenciu liberálnych štátov ako čosi poľutovaniahodné, ale filozofické argumenty nás vôbec neopravňujú na to, aby sme liberálnu spoločnosť považovali za čosi dokonalejšie než spoločnosti utvárané na odlišnom základe.

Ak však uvažujeme o nedávnej histórii mnohých neliberálnych spoločností, prirodzene cítime, že ostatné spoločnosti by urobili dobre, keby sa o výdobytky liberalizmu usilovali. Ak ľudia rozličného presvedčenia nemôžu nájsť pokojný spôsob, ako žiť oddelene, potom, aby sa vyhli vojne, treba nájsť spôsob, ako by mohli žiť spolu. Liberalizmus ponúka jediný model, ktorý máme. Azda to nie je absolútne úspešná obhajoba liberalizmu, zdá sa mi však, že má značnú presvedčovaciu silu.

Z anglického originálu: *Social and Political Philosophy in Britain Today: Socialism, Liberalism, Particularity, Globalization* preložil Ján Letaši.

- [1] BALL, T., FARR, J. (vyd.): After Marx. Cambridge, Cambridge University Press 1984.
- [2] BELLAMY, R.: Liberalism and Modern Society. Cambridge, Polity Press 1992.
- [3] CALLINICOS, A. (vyd.): Marxist Theory. Oxford, Oxford University Press 1989.
- [4] COHEN, G. A.: Karl Marx's Theory of History: A Defence. Oxford, Oxford University Press 1978.
- [5] COHEN, G. A.: History, Labour, and Freedom. Oxford, Oxford University Press 1988.
- [6] COHEN, G. A.: The Future of a Disillusion. In: Psychoanalysis, Mind and Art. Vyd. J. Hopkins and A. Savile. Oxford, Blackwell 1992.
- [7] DEVLIN, P.: The Enforcement of Morals. Oxford, Oxford University Press 1965.
- [8] GRAY, J.: Mill on Liberty: A Defence. Londýn, Routledge and Kegan Paul 1983.
- [9] GRAY, J.: Hayek on Liberty (2. vyd.). Oxford, Basil Blackwell 1986.
- [10] GRAY, J.: Liberalisms. Londýn, Routledge 1989.
- [11] HART, H. L. A.: Law, Liberty and Morality. Oxford, Oxford University Press 1963.
- [12] LE GRAND, J., ESTRIN, S. (vyd.): Market Socialism. Oxford, Oxford University Press 1989.
- [13] MACINTYRE, A.: After Virtue. Londýn, Duckworth 1981.
- [14] MILLER, D.: Market, State, and Community. Oxford, Oxford University Press 1989.
- [15] MILLER, D.: In What Sense Must Socialism Be Communitarian? In: Socialism. Vyd. E. F. Paul, F. D. Miller a J. Paul. Oxford, Basil Blackwell 1989.
- [16] NOVE, A.: The Economics of Feasible Socialism. Londýn, George Allen and Unwin 1983.
- [17] RAZ, J.: The Morality of Freedom. Oxford, Oxford University Press 1986.
- [18] ROEMER, J. (vyd.): Analytical Marxism. Cambridge, Cambridge University Press 1986.
- [19] SANDEL, M.: Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge, Cambridge University Press 1982.
- [20] TAYLOR, CH.: Atomism. In: TAYLOR, CH.: Philosophy and the Human Sciences. Philosophical papers, zv. 2. Cambridge, Cambridge University Press 1985.
- [21] WOLFF, J.: Playthings of Alien Forces. In: Cogito 6, 1992.

MONITOR

Prečítali sme si v týždenníku VÝBER

História: Prečo Stalin neuväznil slávneho vojvodu. Trestný prípad maršala Žukova. 1994, č. 8.

Umenie, alebo zrakový klam? Za tajomstvom trojrozmerných obrázkov. 1994, č. 8.

Všetci ľudia budú priatelia? O nových spôsoboch riešenia medziľudských vzťahov. 1994, č. 8.

Najväčšia hrozba. Demograf, sociológ a politológ A. Jacquar o nebezpečenstve rastúcej populácii chudobných a neúmernej spotrebe bohatých. 1994, č. 10.

Odolajú súčasné nosiče informácií bezohľadnému zubu času? 1994, č. 10.

M. Friedman o ničivej úlohe štátu a legalizácii drog. Clinton je socialista. 1994, č. 11.